

Laihela Kalliolaakso/Kiimakangas. Gravröse som kan dateras till folkvandringens- och merovingertiden i mitten av järnåldern. Det låga och ovanpå jämna röset som är tio meter i diameter har staplats runt en stor centralsten. Det mossbeklädda röset ligger i skogen. Teija Tiitinen 2021, AKDG6818:3, Museiverket.

**Museovirasto
Museiverket**

Arkeologiska objekt av riksintresse:

Landskapsbeskrivning för Österbotten

Teija Tiitinen

Objekt och landskapets arkeologiska särdrag

Kusten i Österbotten har den snabbaste landhöjningen i Finland. Centrum för landhöjningen är Bottnenviken och längs landskapets kust höjer sig landytan med närmare 90 centimeter på hundra år. Eftersom landområdet i regionen är förhållandevis platt, syns landhöjningen och de ändringar som det för med sig i landskapet tydligt redan under en generation.

De äldsta boplatserna i Österbotten kan dateras till början eller mitten av den neolitiska det vill säga den keramiska stenåldern. Till de äldsta av dem hör Lappfjärd-Björnåsen i Kristinestad, där det hittats Jäkäräläkeramik och något yngre sen kamkeramik (objektet kan dateras till cirka 4000–3250 f.v.t.). I Österbotten har det också gjorts undersökningar i Varggrottan i Bötom, där dateringar som man utfört av jordlager vittnar om mänsklig verksamhet under den paleolitiska stenåldern under en interglacial period den senaste istiden (för cirka 115–130 000 år sedan). De stenföremål som hittats i grottan har dock väckt diskussion om huruvida de hör till samma tidsperiod. Om Varggrottan var en boplatz för den paleolitiska människan, är den unik i hela Norden.

Kristinestad Varggrottan (fi Susiluola) i Bötom. I den grotta som bildats i en vågrät öppning i berget har det hittats föremål och spår av eld. Boplatsen kan dateras till den varmare perioden för 115 000–130 000 år sedan och har förknippats med Neandertalmänniskan. Vesa Laulumaa 2015, AKDG5146:3, Museiverket.

Kronoby Köyrisåsen 1. Bostadsgrop på en boplatsgrop som kan dateras till den neolitiska stenåldern. Bostadsgroparna framträder i tallskogen som flacka gropar. Teija Tiitinen 2021, AKDG6898:1, Museiverket.

I Österbotten är bostadsgropar karaktäristiska för boplatserna från den neolitiska stenåldern, speciellt bostadsgropar som kopplats samman och som bildar radhus. Det finns gott om sådana objekt i Kronoby och delvis också i den åsformation som är belägen i Mellersta Österbotten där tio stenåldersboplatser som ligger nära varandra bildar ett betydande VARK-område som omfattar cirka hundra bostadsgropar (Boplatsvallar i Bläckisåsen och Köyrisåsen). Bland objekten av riksintresse i Österbotten finns också några andra objekt med bostadsgropar från den neolitiska stenåldern samt en av Finlands sydligaste jättekyrkor (Pedersöre Esse-Svedjebacken).

På samma sätt som är karaktäristiskt för Finlands kustområden har även Österbotten gott om gravrösen från järnåldern. I allmänhet ligger de i grupper på bergsbackar, som vid den tiden rösen användes låg alldeles i närheten av havet, men som numera till följd av landhöjningen finns i inlandet. Till VARK-objekt har bland dessa valts Pörtom-Storstenrösbacken i Malax som med hela 17 rösen väckt människornas intresse allt sedan slutet av 1600-talet och Alatalo/Jätinhaudanmaa i Laihela där det bredvid de gravrösen som ligger i små grupper vid utgrävningar har hittats en ansamling av tio grophärdar. En av gravarna i det senast nämnda objektet har undersökts i samband med Finlands äldsta arkeologiska utgrävning 1846. I undersökningar i slutet av 1900-talet daterades en av härdarna till mitten av bronsåldern (940–800 f.v.t.)

Även järnåldern i Österbotten präglas av rösegravar. Bland dessa har som VARK-objekt valts Kalli-olaakso/Kiimakankangas rösen i Laihela och en helhet med 44 rösen i Riitasaari samt Alhonmäki-Pahamäki i Vasa där det utöver rösen också finns en boplats.

Kristinestad Lappfjärd-Lindåsen S. Röseområde från bronsåldern på en bergås. På bilden en av objektets tio gravrösen. Teija Tiitinen 2020, AKDG6334:1, Museiverket.

Malax Pörtom-Storstenrösbacken. Det väl bevarade och imponerande röseområdet ligger i en skogsklädd moränbacke. På bilden ett stort gravröse från bronsåldern. Teija Tiitinen 2020, AKDG6350:4, Museiverket.

Vasa Tervajoki gruppen. Ett järnåldersobjekt med över hundra rösegravar där de gravar som undersökts huvudsakligen kan dateras till den yngre romartiden och folkvandringstiden. Rösena finns på backar som omger åkrarna. På bilden ett av gravrösena. Teija Tiitinen 2020, AKDG6359:1, Museiverket.

Det kanske mest kända järnåldersobjektet i Österbotten är Nisseshaga S i Malax. Det mångsidiga objektet består av 23 rösen, åtta offerstenar och åtminstone två boplatser. I Malax finns också Kalaschabrännan som är ett betydande och mångsidigt objekt från merovingertiden. Objektet omfattar tre stora rösegravar, fem offerstenar, en fossil åker och en boplats där det hittats fundament till hallhus som är väldigt sällsynta i Finland. Ett objekt av forskningshistoriskt intresse är också grav- och boplatsoområdet Gullydynt i Vörå som kan dateras till folkvandringstiden och merovingertiden, där det bland fynden också finns flera praktföremål som till exempel föremål dekorerade med germansk djuornamentik, ett par guldringar och ett bysantinskt guldmynt.

Alla gravgåvor i guld i Finland kommer från gravar från folkvandringstiden i Norden. Mitten av järnåldern har ibland även kallats Nordens guldålder. Då var också områdets kontakter över Bottniska viken västerut som starkast.

För Österbottens del finns det relativt få fynd från slutet av järnåldern, men det har dock funnits bosättning i området eftersom Korsholms församling grundades under den senare hälften av 1200-talet. Församlingskyrkan fanns på den plats där Vasa (Mussar) stad grundades senare på 1600-talet. Vasaregionen har uppenbarligen också varit ett objekt av strategiskt intresse, eftersom Albrekt av Mecklenburg anlade Korsholms slott där på 1360-talet. Det antas att det redan före det fanns en hamnplats där.

Malax Kalaschabrännan. Ett mångsidigt objekt från mitten av järnåldern med skålgropsstenar, gravrösen och en boplatz där det hittats flera fundament till hallhus. Objektet finns i skogsmark som angränsar till en myr. På bilden ett av objektets totalt tre stora gravrösen. Vesa Laulumaa 2007, AKDG5:32, Museiverket.

Malax Nisseshaga S. Omfattande boplatz- och gravfältsområde som kan dateras till mitten av järnåldern. Objektet ligger i skogen. På bilden områdets mest imponerande skålgropssten, med totalt cirka 50 skålgropar. Teija Tiitinen 2020, AKDG6349:8, Museiverket.

Under den yngre historiska tid som följer efter medeltiden med få objekt, ökar urvalet av objekttyper, vilket också syns i VARK-objekten. Med finns skeppsvarvet på Svartö i Vasa som verkade från 1700-talet till början av 1800-talet. En sällsynt konstruktion som finns i Närpes är Muliberget i Finby, en humlegård som är avgränsad med stenvallar. Den användes ännu i början på 1800-talet, men själva konstruktionen är äldre än så. Ön Boskäret som hör till Vörå har i sin tur anknytning till den för Kvarken betydelsefulla havsfångsten. På ön finns det kvar flera tomtningar från temporärt boende, uppdragningsplatser för båtar, en kompassros och en stenlabyrinth. Intressant är också Solvägen i Kristinestad. Objektet är klassificerat som annat kulturarvsobjekt och är en omfattande formation av stengården med anknytning till betesgång.

En av de kulturhistoriskt mest betydelsefulla VARK-objekten i Österbotten torde vara Oravais slagfält i Vörå. Slaget i Oravais ägde rum den 14 september 1808. Denna strid som Sveriges armé förlorade resulterade i att Finland blev ett storfurstendöme och anslöts till en del av Ryssland.

Landskapets yngsta VARK-objekt är ett vrak som ligger under vattnet. Det är frågan om ett fartyg med metallskrov i Larsmo kommun vid namnet John Grafton som sjönk 1905. Fartyget är kopplat till de skeden med motstånd mot den ryske tsarens makt som föregick Finlands självständighet.

Malax Storskäret. Objekt i den yttre skärgården som kan dateras till historisk tid med bland annat stenla-byrinter (till vänster) och botten från säsongboende så kallade tomtningar som är byggda sten genom kallmurning (till höger). Objekten ligger i en öppen omgivning med få träd. Pentti Risla, Österbottens museum.

Vasa Korsholms slott. Slottet som grundlades på 1300-talet bestod av jordvallar och stockverk. Slottet som grundlades på en ö med morängrund i havet finns numera mitt bland åkrarna. Teija Tiitinen 2020, AKDG6356:1, Museiverket.

Vörå Oravais slagfält. Ett slagfält från Finska kriget (1808–1809) där Rysslands seger resulterade i att Finland lösgjordes från Sverige och blev ett storfurstendöme och en del av Ryssland. På åkerområdet finns rikligt av föremål från striden. Satu Mikkonen-Hirvonen 2021, AKDG6918:6, Museiverket.

Närpes Finby Muliberget. En humlegård från historisk tid som omges av en 1,5–5 meter hög mur som är kallmurad av sten och har en portöppning. Objektet finns på en skyddad skogklädd sluttning som öppnar sig mot söder. Teija Tiitinen 2021, AKDG6819:1, Museiverket.

Larsmo John Grafton. Stäven av ett fartyg med metallskrov som sjönk 1905. Vraket är en del av den lokala berättelsetraditionen. Jouni Mustonen, AKMA202112:3, Museiverket.

Grundläggande information om objekten och VARK-områdena

Det finns totalt 55 VARK-områden i Österbotten, vilket motsvarar 2,6 procent av alla områdets objekt i fornlämningsregistret. Objekten finns på 43 VARK-områden, varav två är utbredda över två landskap.

Största delen av de arkeologiska objekten bildar ett separat VARK-område med ett objekt (37 objekt). I Österbotten finns sju VARK-områden som består av flera arkeologiska objekt. Det mest omfattande av dem är den helhet som utgörs av tio objekt med bostadsgropar från den neolitiska stenåldern, av objekten ligger sju i Österbotten och tre i Mellersta Österbotten.

Avgränsningen för största delen av VARK-områdena motsvarar områdesavgränsningen för de arkeologiska objekt som framställs i fornlämningsregistret. Två objekt har en större avgränsning för VARK-området än områdesavgränsningarna i fornlämningsregistret. I dessa har det för VARK-området gjorts en enhetlig samlande områdesavgränsning som i sig avgränsar områdena för flera arkeologiska objekt eller ett arkeologiskt objekt.

Trots den kraftiga landhöjningen i Österbotten och den snabba förändringen i naturmiljön till följd av det kan hela 27 procent av VARK-objekten dateras till flera än endast en tidsperiod. Hela 45 procent av objekten inkluderar arkeologiska objekt som hör till flera än bara en typ.

Medianen för arealen på Österbottens VARK-områden är 2,916 hektar och den sammanlagda arealen är cirka 592 hektar. Identifikationsnummer för VARK-områdenas arealer finns i tabellen.

Av VARK-områdena ligger 4 på detaljplanerat område (7 procent av objekten) och 20 på generalplanerat område (36 procent av objekten).

datering	antal	%
förehistoriskt	-	-
stenålder	18	26 %
<i>har inte definierats</i>	1	-
<i>mesolitisk</i>	-	-
<i>neolitisk</i>	17	-
bronsålder	15	21 %
tidig metallålder	8	11 %
järnålder	14	20 %
medeltida	2	3 %
historisk tid	13	19 %

Tabell. Fördelning av de tidsmässiga delarna för Österbottens VARK-objekt

typ	antal	%
fartygsvrak	1	1 %
bosättningar	29	33 %
gravplatser	24	28 %
kyrkobyggnader	1	1 %
stenkonstruktioner	10	11 %
färdvägar	1	1 %
kult- och berättelseplatser	6	7 %
naturformationer	-	-
fyndplatser	-	-
markkonstruktioner	-	-
försvarsverk	1	1 %
fövärvsplatser för råmaterial	-	-
konst, minnesmärken	1	1 %
händelseplatser	1	1 %
industriobjekt	1	1 %
arbets- och tillverkningsplatser	11	13 %

Tabell. Fördelning av de fornlämningstyper som Österbottens VARK-objekt representerar

	ha
medeltal	13,762
median	2,916
variationsintervall	0,035–312,709
total areal	591,787

Tabell. Identifikationsnummer för arealerna inom Österbottens VARK-områden.

Österbottens VARK-områden på kartan

